

PAUL VAN DE WATER

LANGS DE LIJN

FOUTE SPORTERS IN DE
TWEEDE WERELDOORLOG

PAUL VAN DE WATER

LANGS DE LIJN

FOUTE SPORTERS IN DE
TWEEDE WERELDOORLOG

Uitgeverij Omniboek

Voor Susanne en Sebastiaan

Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Copyright © Paul van de Water en Uitgeverij Omniboek

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden van beeldmateriaal te achterhalen. Zij die menen enig recht te kunnen doen gelden, worden verzocht contact op te nemen met de uitgever.

Omslagontwerp en vormgeving binnenwerk Studio Mol
Omslagbeeld © World History Archive/Ann Ronan Collection/agefotostock
Foto auteur Judith Jansen
ISBN 9789401917476
ISBN e-book 9789401917483
NUR 689/491

Alle rechten voorbehouden. *All rights reserved.*

Uitgeverij Omniboek vindt het belangrijk om op verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Blijf op de hoogte van onze nieuwe boeken en schrijf u in voor de nieuwsbrief: www.omniboek.nl/nieuwsbrief.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1. Aanpassing, verzet en collaboratie	15
2. Nationaalsocialisme en sport	37
3. Sporters onder het hakenkruis	75
4. Uitsluiting van Joodse sporters	113
5. Cor Wals	127
6. Sam, Jan en Kees Olij	153
7. Jules Bosmans	187
8. Tinus Osendarp	207
9. Gejus van der Meulen	231
10. Peter Casper Mevis	247
11. Veteranen	275
12. Sportzuivering	305
13. Slotbeschouwing	333
Lijst van afkortingen	344
Dankwoord	347
Noten	349
Bronnen	358
Illustratieverantwoording	367
Register	372

1

Aanpassing, verzet en collaboratie

Als kleine ondernemer in de marges van de Amsterdamse samenleving en vooral als goed katholiek was mijn vader voor de oorlog anticommu-nistisch en ook het nationaalsocialisme wees hij af. Met het absoluut leiderschap van Hitler had hij helemaal niets en het anti-semitisme vond hij verwerpelijk. Na de Duitse inval veranderde dat niet. Hij had een hekel aan Duitsland en eigenlijk aan alles wat Duits was. Door de Duitse inval werden zijn bestaanszekerheden name-lijk aangetast. Eigenlijk was hij een bange man die stilzwijgend ac-cepteerde dat Nederland onder Duitse heerschappij stond. Hij bood geen verzet en probeerde er mopperend en klagend het beste van te maken. Toch was zijn angst ondergeschikt aan zijn wil om zijn gezin rust en veiligheid te bieden. Daaraan besteedde hij zijn energie en later vooral aan het vinden van voldoende voedsel voor zijn vrouw en vijf kinderen. Achteraf gezien was dat een goede overlevingsstra-tegie, want mijn vader, moeder, broers en zussen hobbelden zonder noemenswaardige materiële en immateriële schade door de periode van Duitse overheersing. Door zijn houding behoorde hij natuurlijk wel tot de categorie mensen die wegkeek bij huiszoekingen, de ogen sloot bij een arrestatie en rechtsomkeert maakte als er Joden werden opgepakt.

Tijdens de bezetting van Nederland en België deed het grootste gedeelte van de bevolking van beide landen weinig tot niets om de

overheersing, onderdrukking en vervolging te bestrijden. De meeste mensen waren als mijn vader: schikken naar de omstandigheden en proberen er het beste van te maken. Deze instelling van pragmatische aanpassing wordt wel ‘accommodatie’ genoemd. Een bezettingsmacht is zonder meer gebaat bij een grote groep mensen die bereid is te accommoderen.

Naast accommodatie als individuele keuze, was er zowel in Nederland als in België ook op institutioneel niveau en bij gevestigde instellingen sprake van accommodatie. Tal van ambtelijke diensten, overheidsinstellingen, openbare besturen, organisaties, bedrijven en kerken kozen voor een pragmatische aanpassing om op die manier ‘erger te voorkomen’. De Nederlandse ambtenaar Jacob Lentz, verantwoordelijk voor het registratieformulier voor Joden, verklaarde na de oorlog:

‘Hoe onsympathiek deze zaak voor ons ook was, meende ik, dat wij de Joden een dienst zouden bewijzen door hun registratie uit Duitse en in Hollandse handen te houden.’³

Deze vorm van samenwerking wordt ook wel de politiek van het minste kwaad genoemd. De handen werden vuil gemaakt, maar dat was om op te voorkomen dat Nederland en België geen enkele invloed meer hadden op welk beleid dan ook. Je zou kunnen zeggen dat die verre gaande meegaandheid met de bezetter diens taken fors vergemakkelijkte en de belangen van de bezetter diende. Daartegenover staat echter het feit dat de institutionele samenwerking ook een aantal hardere maatregelen heeft voorkomen. De bezetter had immers voordeel bij de politiek van het minste kwaad en was daarom bereid wat meegaander te zijn om zo de orde en rust te handhaven. Tegelijkertijd is te zien dat bij de politiek van het minste kwaad het begrip ‘minder’ gaandeweg de bezetting met steeds dunnere inkt werd geschreven. Dat was enerzijds het gevolg van het feit dat het Duitse regime repressiever ging optreden naarmate de Duitse eindoverwinning minder zeker en het verzet intenser werd. Bovendien is

de politiek van het minste kwaad een glad, hellend vlak waarlangs je gemakkelijk en snel kunt afglijden naar het niveau van collaboratie.

Ook in de sportwereld klonk het geluid van accepteren, schikken en gewoon doorgaan. Ad van Emmenes, een bekende sportjournalist, formuleerde het als volgt:

‘We proberen weer gewoon te doen. We gáán allemaal weer gewoon doen. We gaan dus ook aan sport doen, we gaan weer... voetballen. De opperbevelhebber zegt het, de KNVB zegt het en wij vinden het allang goed. In de wereldgeschiedenis is een bladzijde bijgeschreven en we hebben het meegemaakt en overleefd. Nu gaan we verder, óók met voetballen.’⁴

Hiermee gaf hij niet alleen uiting aan zijn eigen gevoel, maar vooral aan dat van een groot aantal Nederlanders. Ook het bestuur van de KNVB nam het standpunt in dat de Voetbalbond moest meewerken aan ‘een zo spoedig mogelijk herstel van het normale leven.’⁵ De voetbalcompetitie werd dan ook hervat, zij het met enige vertraging. De vele voetbalbonden en -bondjes moesten dan wel akkoord gaan met de eis van de bezetter dat er één voetbalbond moest komen. Zo geschiedde en eind juli 1940 werd de oprichting van de Nederlandse Voetbalbond bekendgemaakt. In een vloek en een zucht had de bezetter een einde gemaakt aan de bestuurlijke verzuiling en versplintering van het Nederlandse voetbal. De Duitsers hoopten en verwachtten dat met deze bestuurlijke eenwording van het voetbal een trend was gezet. Tot genoegen van de Duitse bezetter keerde Martijn Sajet, de enige Joodse bestuurder van de KNVB, niet meer terug als bestuurder van de nieuwe Voetbalbond.

Verzet

Slechts een relatief klein aantal personen was op enigerlei wijze betrokken bij het verzet tegen de Duitsers. Deze mannen en vrouwen wilden voorkomen dat de bezetters hun doelen konden realiseren. In de meest abstracte zin was dat doel het vestigen van een natio-

naalsocialistische volksgemeenschap onder de leiding van Duitsland. Meer concreet ging het onder meer om deportatie van Joden en andere als inferieur beschouwde personen, de uitschakeling van andersdenkenden, economische uitbuiting, het opleggen van dwangmaatregelen en de inperking van vrijheden.

Relevant is de typologie van de Duits-Zwitserse historicus Werner Rings. Hij onderscheidt vier gradaties van verzet die in de praktijk in elkaar overlopen.⁶

- 1) Symbolisch verzet. Dat betreft uitingen van nationaal bewustzijn om te laten zien dat de bezetter niet de werkelijke overwinnaar is. Een voorbeeld is de 'spontane' viering van de Anjerdag op 29 juni 1940, de verjaardag van prins Bernhard. Ook het huldebetoon op 11 november 1940 bij het graf van de Onbekende Soldaat in Brussel is een voorbeeld van symbolisch verzet.
- 2) Polemisch verzet heeft vooral betrekking op anti-Duitse propaganda en officiële uitingen van afkeuring: proteststakingen, verzetskranten, opruiende brochures en officiële brieven van bijvoorbeeld de kerken waarin zij openlijk hun afkeuring uitspraken over de Jodenvervolging.
- 3) Defensief verzet. Vervolgden hulp en onderdak bieden, persoonsbewijzen vervalsen en distributiebonnen stelen ten behoeve van onderduikers.
- 4) Offensief verzet. Hiermee bedoelt Rings paramilitaire acties: sabotage, aanslagen, ontvoeringen, liquidaties en spionage.

In Vlaanderen zijn het door voormalige militairen opgerichte Geheim Leger en het Onafhankelijkheidsfront, opgericht door de Kommunistische Partij van België, voorbeelden van actieve verzetsorganisaties die zich bezighielden met anti-Duitse propaganda, sabotage en aanslagen. In Nederland waren verzetsgroepen als de Landelijke Knokploegen en de Oranjewacht actief in het ondermijnen en bestrijden van de Duitse bezetter.

'Eerst was er de politiek, maar daarna al snel de sport. Anno 2021 is topsport het grootste vermaak. *Langs de lijn* toont aan hoe de sport in de vorige eeuw werd misbruikt door de politiek. Met het naderende WK voetbal in Qatar is dit boek alleen daarom al een must.'

Frits Barend, *journalist en mediapersoonlijkheid*

Net als Johan Cruijff was Raymond Braine een voetballer die het voetbal van zijn clubs en land naar een zeer hoog niveau tilde. Na de bevrijding van België werd hij beschuldigd van samenwerking met de Duitsers. Hij was niet de enige Belgische sporter die na de oorlog werd opgepakt en berecht. De bokser Karel Sys werd eveneens beschuldigd van collaboratie. De Vlaamse hordeloper Jules Bosmans pleegde zelfs tal van misdrijven onder de vlag met het hakenkruis. In Nederland werden bekende sporters als de sprinter Tinus Osendarp en de voormalige Ajax-speler Joop Pelser beschuldigd van zware misdrijven die ze in dienst van de Duitsers gepleegd zouden hebben. De wielrenner Cor Wals en de arts Gejus van der Meulen, keeper van het Nederlands voetbalelftal, meldden zich vrijwillig aan bij de Waffen-SS.

Waarom kozen deze en vele andere sporters uit Nederland en België voor het nationaalsocialisme? Was het omdat de nazi's goede sporters ruimhartig faciliteerden of speelden toch geheel andere motieven een doorslaggevende rol? Die vraag staat centraal in dit boek.

Paul van de Water is als promovendus verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en het NIOD. Zijn promotieonderzoek gaat over extremistische collaborateurs tijdens de bezetting. Eerder verscheen van hem het boek *In dienst van de nazi's*.

'Een genuanceerd onderzoek naar de extreme kanten van de sport in de Tweede Wereldoorlog, toen sport niet verbreedde.'

Jurrijt van de Vooren, *sporthistoricus en publicist*

Uitgeverij Omniboeck

WWW.OMNIBOEK.NL

NUR 689/491

ISBN 978 94 0191 747 6

9 789401 917476